

БРОНЗАНА СТАТУЕТА ИЗ НОВОГ БЕОГРАДА

Приликом копања темеља зграде на Новом Београду, код данашње фабрике „Иван Милутиновић“, преко пута насипа, нађена је 1948 или 1949 године једна бронзана статуета, римске провиниенције. Према причању налазача, поред ње је било и других налаза, који су одмах деца разнела и уништила. Сама статуета је доцније доспела у приватно власништво, у коме се и данас налази.¹

Статуета је била цела очувана. Данас јој, пак, недостају обе ноге од колена наниже, десна подлактица, као и предмет, који је фигура држала у левој руци, вероватно њен атрибут. На статуети су видљиви трагови удара, вероватно од ашова или неког другог оруђа. Исто се и на глутеима статуете, левој бутини, трбуху и левом лакту, налазе дубљи урези, који су истог порекла.

Патина је племенита, зеленкасто-мрке боје, неравномерно распоређена по целој статуети, а на леђима и рукама је механичким путем скинута.

Димензије статуете су следеће: највећа сачувана висина, од врха украса на глави, је 11 см; очувана највећа ширина, тј. распон руку од лакта до лакта је 5 см.

Претстављена је једна нага младићска фигура. Тежина тела почива на десној ноzi, док је лева нога мало опружена, са истуреном бутином. Цео тај став је познат под именом *contra posto* (*Stand-und Spielbein*). Десна рука фигуре била је напред испружена, и вероватно

је држала неки предмет, док је лева рука спуштена и у лакту нешто савијена. Испруженом шаком и прстима леве руке, фигура држи једну дршку, вероватно керикејона. Преко подлактице леве руке је пребачен огртач, који са задње стране има три набора.

Глава фигуре је окренута у 3/4 профила, у правцу десне руке. Лице је округло, са дубље усађеним очима, које имају зеницу претстављену убодом. Нос је правилан, усне пуне. Изнад усана а испод носа, претстављена је плитка јамица. Поглед фигуре је неодређен. Уши су претстављене као спирале. Коса је кратка и коврцава, са малим раздељком на средини чела. Коврце су положене по лобањи у облику урезаних спирала, које залазе једна у другу.

Фигура има на глави траку-тенију, која се позади везује, и пада на десно раме, док се на левом преплиће и спушта на леву половину груди, скоро до саме брадавице. Поред траке, на глави фигуре се налази и венац, изгледа од лороворова лишћа, из кога, на средини, изнад раздељка, излази један вертикални украс. Десно и лево од њега се налазе по један лист од венца, уплетен у тенију. Ближе средини су мала крила, која се иначе налазе на статуетама овога типа.

Мускулатура је на самој статуети одлично претстављена. Пекторални мишићи су правилно претстављени, ингвинална линија је јасно и тачно дата, док је *linea alba* слабије изражена. Ребарни лукови су такође тачно претстављени. Пупак је дат као мање удубљење. Мишићи пателе, која је очувана, су такође тачно претстављени. Нарочито је успела обрада леђа, са дубоким дорсалним удубљењем, и пливим удубљењима на плећкама. Услед покрета главе

¹ Овом приликом се захваљујем власнику статуете Зори Поповић, професору из Београда на љубазности, као и на дозволи за публикување.

у десно, јаче су изражени вратни мишићи на левој страни.

Статуета припада једном врло раширеном типу грчко-римске пластике, који нам је сачуван у великом броју примерака из свих крајева римске империје, па и из наших области.² У Народном музеју у Београду налазе се неколико фигура од бронзе тога типа, које су вероватно из Београда и околине.³

На основу аналогија, којих има много, а код којих су очувани атрибути, можемо са сигурношћу закључити, да наша фигура претставља Хермеса-Меркура, који у десној испруженој руци држи као атрибут кесу-магсіrium, а у левој caduceus.⁴ Тај врло омиљени и раширени тип припада типу такозваног Хермеса кердос-а, тојест Хермеса са кесом у десној руци, керикејоном у левој, крилима на глави, и хламидом, пребаченом преко леве руке. Овај тип Хермеса-кердоса варира у детаљима, негде Хермес уместо кесе држи патеру, или му на глави недостају крила, као што је то случај код наше статуете из Новог Београда, али је у суштини исти: тежина тела почива на десној ноzi, док је лева нога само овлаш наслоњена на земљу; испружена десна рука са атрибутом, глава окренута у правцу десне руке.

² Највећи број примерака је нађен у Египту, али их има и из Мађарске, Бугарске, Швајцарске, Далмације. Већи број примерака из наше земље, који се налазе у Археолошком музеју у Загребу, публиковао је Ј. Бруншмид у *Vjesniku hrv. arh. društva* XIII, 1913—1914, 219 и даље. Фигуре са украсом на глави, Бруншмид назива Хермес-Тотом, а украс објашњава као перо (:bid., 223). Међутим, све те фигуре су обични радови, без финоће и елеганције наше статуете, па се са њом не могу ни поредити.

Старији писци, међу којима Förster (*Jahrbuch des DAI* XIII и XVI) дају и преглед свих, до тада познатих статуета. Нажалост, недоступан ми је каталог бронзе од Perdrietz-a (*Catalogue du bronzes Fouquet*), где се такође налази преглед свих познатих статуета тога типа, као и објашњење украса на глави. Упореди S. Reinach, *Repertoire de la statuaire grecque et romaine*, Tome II, 1 страна 154 и даље, Tome III, 1920, 46, Tome IV 1913, 92, на основу чега се може добити слика о великој омиљености и распрострањењу овога типа. Види и *Revue archéologique* XVII, 1923/I, чланак од G. Seure-a, *Archéologie thrace*.

Није познато, када је постао тај тип статуете. Претстава Хермеса као бога трговине и саобраћаја била је позната већ Грцима,⁵ а Римљани су божанство са тим функцијама примили од италских Грка. Кеса као атрибут Хермеса налази се претстављена на новцу Ainos-a из III века старе ере.⁶ Упореди Хермес *σακχοφόρος*). Крила на његовој глави су први пут претстављена на једној вази из круга Мејдијаса, из IV века старе ере.⁷ По мишљењу већине научника, овај тип је, због живости контура, као и извесне театарности у ставу, због израза лица и витких пропорција, настао у хеленизму.⁸ Судећи по великом броју сачуваних примерака, овај тип је морао бити врло омиљен, а према томе и раширен. Као један од главних разлога за брзо ширење, и велику распрострањеност, може се узети у обзир хипотеза, да је то био сакрални тип.⁹ Међутим идући даље у прошлост, можемо на основу сачуваних споменика доказати, да се мотив из хеленистичког доба ослања на велику уметност IV века, и то на дела једног одређеног круга уметника, који су радили по угледу на Пракситела.

У хеленизму има много више униформности и космополитизма но у претходним епохама, тако да је врло тешко

³ Две фигуре под инв. бројем 290 и 292 су из Селевца. Остале фигуре су без инвентарских бројева, а у самом инвентару се фигуре Меркура помињу без икаквих података о месту налаза, тако да није искључена могућност да су неке и из Београда и његове околине.

⁴ S. Reinach, *op. cit.* Tome II (I, 152 и даље; III, 240; IV, 78).

⁵ *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie von Roscher*, s. v. Hermes, 2424.

⁶ *Realencyclopaedie des klassischen Altertums*, s. v. Hermes, Sp. 759.

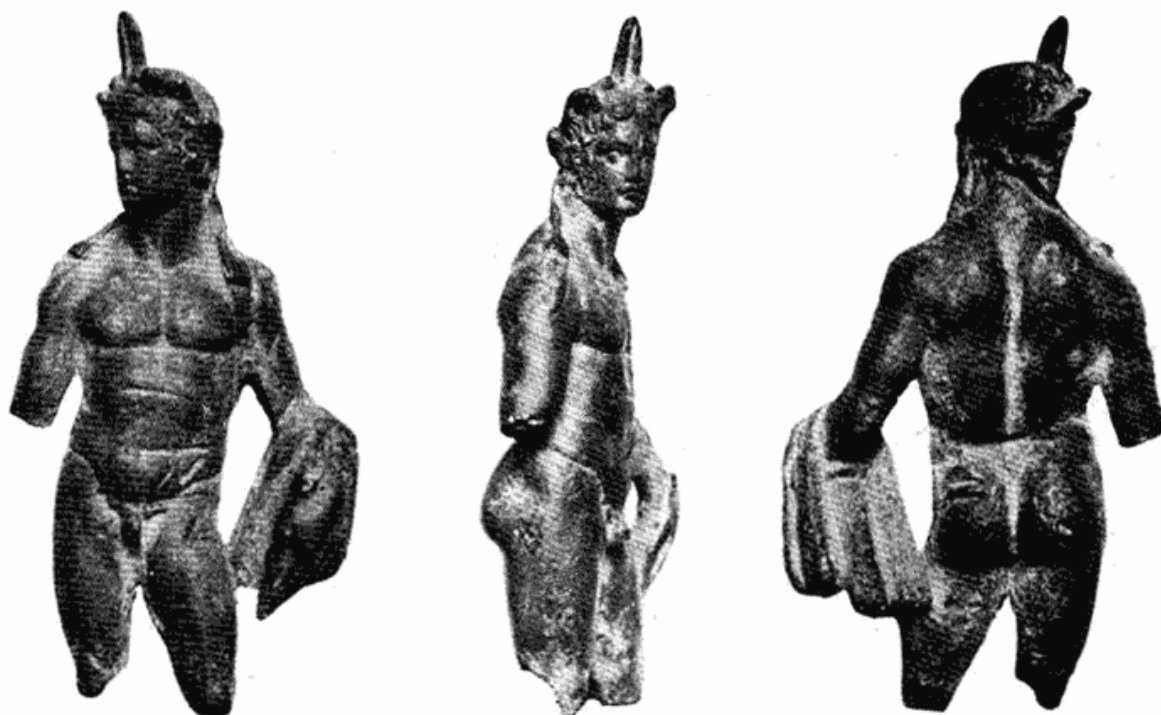
⁷ Furtwängler-Reichold, *Griechische Vasen* I, Taf. 20.

⁸ *Jahreshefte des OAI in Wien* XI, 1908, A. Hekler, *Römische Bronzen aus Ungarn*, 236 и даље; *Archeologischer Anzeiger* IV, 105; *Scherer u. Ausführliches Lexicon der gr. und röm. Mythologie* s. v. Hermes; Förster u. *Mitteilungen des Kaiserlich DAI, Römische Abteilung* XXIX, 1914, 168 и даље.

⁹ *Mitteilungen des Kaiserlich DAI, Röm. Abteilung* XXIX, 158.

издвојити поједине локалне правце.¹⁰ Истичу се три уметничка центра, Александрија, Родос и Пергамон, али нас, у погледу на нашу статуету, највише интересује Александрија, и то из више разлога. Прво, велики број статуета истог типа је нађен у Египту, тако да се као место постанка тога типа може

одлика александриске уметности сматра неговање и развијање традиција Пракситела и његове школе.¹¹ Нама није бар до сада, позната ни једна велика скулптура Хермеса кердоса или сакофороса из Праксителове школе. Стога морамо закључити, прегледавајући сачуване нам статуе из Праксителова

Сл. 1, 2 и 3 — Статуета Хермеса из Новог Београда, својина Зоре Петровић, професора из Београда

сматрати Александрија, као важан уметнички центар, и друго, још јачи доказ за египатску провениенцију пружа украс на глави Хермеса, украс, који је сигурно египатског порекла, и на чије тумачење ћемо се доцније још вратити.

Египат је, почев од касног IV века старе ере био у нарочито присним односима са Атином, што се одразило и у уметности. Највећи атински уметник IV века, Праксител, послужио је као узор александриским уметницима, и то у толикој мери, да се као једна од битних

круга, да је хеленистичком уметнику као модел послужило дело из школе Пракситела, али да је он фигури додао атрибуте и друге, споредне детаље, према своме укусу, и укусу времена.

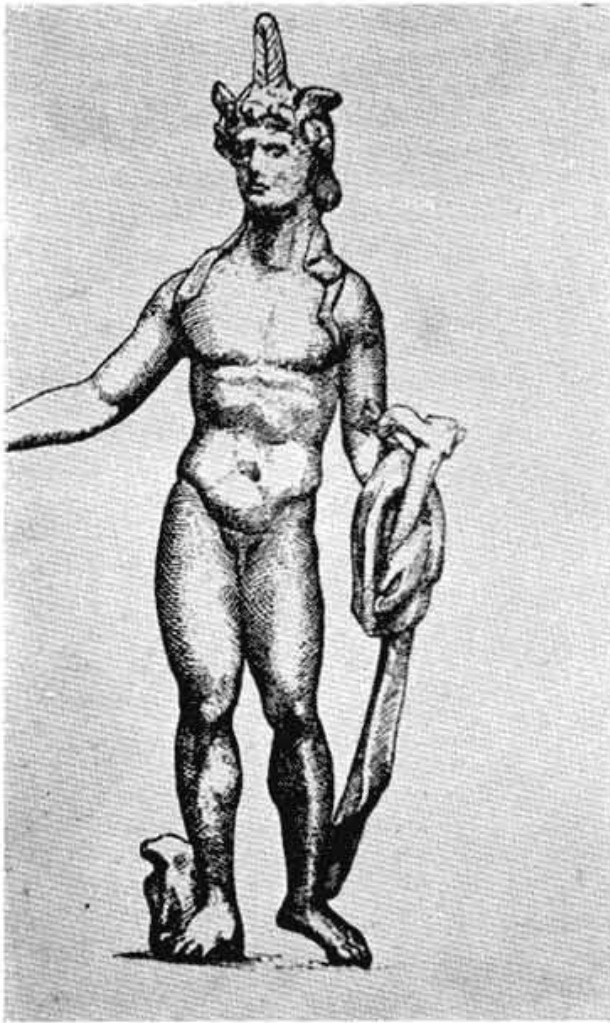
Од најсличнијих статуа Праксителовог круга наводимо тзв. Хермес Фарнесе,¹² мермерну статуу, која је римска копија једног изгубљеног дела из Праксителове школе, затим тзв. Хермеса са Андроса,¹³ фунералну статуу из позног III века старе ере, као и реплику једног типа, познатог као Антиноус из Белве-

¹⁰ Guy Dickins, *Hellenistic sculpture* 1920, 19 и даље.

¹¹ *Ibid.*

¹² A. N. Smith, *Marbles and Bronzes in the British Museum*, 1914, Pl. 10.

¹³ G. Dickins, *op. cit.* fig. 39.

Сл. 4 — Статуета Хермеса у Karlsruhe

Сл. 5 — Статуета Хермеса у Лувру

дере. За Хермеса са Андроса је карактеристично и то, што у себи спаја старије и млађе елементе, што се нарочито огледа у обради главе: ту су елементи Праксителове уметности благо спојени са елементима Лисиповог правца.¹⁴

По тој својој карактеристици, Хермес са Андроса се приближава нашој статуети из Новог Београда. По целокупном утиску који оставља, по ставу тела и пропорцијама, обради мишића, нарочито леђних, статуета из Новог Београда се може довести у везу са Праксителом и његовом школом. Ме-

ђутим, глава се не може са сигурношћу приписати ни овом, нити неком другом уметнику, јер претставља еkleктичан спој старијих елемената. Упореди обраду косе, на статуама V века старе ере (Кочијаш у Делфима, Миронов Дискобол и др.), — са млађима — дубоко усађене очи, које потсећају на Скопаса,¹⁵ као и нешто патетичан израз лица. Та фина глава са тенијом и лавровим венцем и раздељком на средини главе, може припадати и Хермесу, као и Аполону, што није чудно, када се узме у обзир чињеница, да је у Египту извр-

¹⁴ Dickins, *op. cit.*, 54 и даље.

¹⁵ Picard (*La sculpture antique* II, 1926, 292) сматра се да је и Скопас један од твораца

овога типа. У самој Александрији је било мешања разних праваца. Праксителова, Скопасова и Лисипова.

шено идентификовање Хермеса са Аполлоном.¹⁶ Наравно, не смемо заборавити, да статуета из Новог Београда припада ситној, занатској уметности тако да и не можемо очекивати да на њој нађемо све одлике великих уметничких дела. Захваљујући само одличном раду, ми смо били у могућности да ближе одредимо њен положај у историско-уметничком погледу, што није случај код осталих статуета овог типа. Као најближу аналогију статуети из Новог Београда наводимо једну из Атине, сада у музеју у Karlsruhe,¹⁷ која такође има у коси траку и венац, али чији намргођен израз лица не одговара изразу лица наше статуете. Поред тога, статуета из Атине је била саставни део неке композиције, јер се поред ње налазе фрагменти неке животиње, вероватно овна.

У дескрипцији је поменут украс на глави, који заслужује да се на њега обрати више пажње. Сигурно је, да је египатског порекла, али није јасно, шта уствари претставља. Док га једни научници, као Furtwängler,¹⁸ објашњавају као перо,¹⁹ које означава Хермеса, идентификованог са египатским Тотом, због сличних функција као проналазача писмености и културе уопште, други,

међу којима нарочито Förster,²⁰ мисле, да не може бити посредни перо, него лист лотоса, који треба да означава плодност, и изобиље, као и кеса. У својим каталозима збирке Fouquet,²¹ P. Perdrizet је тај украс објаснио као дршку лотоса, али и данас, Ch. Picard,²² се не изјашњава ни за једно, ни за друго тумачење.

Датовање статуете из Новог Београда, као и свих осталих истога типа, је прилично непрецизно. Обично се каже, да припадају грчко-римском периоду. Тај назив је уобичајен, јер се уметност хеленистичког доба не може ни тачно одредити, нити одвојити од уметности римског периода.²³ Разлог за то је у томе, што су Грци били и остали носиоци уметности и у једном и у другом периоду, а уметност је, бар што се тиче претстава божанстава, остала непромењена у обема епохама. О правој римској уметности се може говорити само у области портрета, а у осталим гранама уметности тек од доба после Хадријана.²⁴ На тај начин, и ми можемо ставити нашу фигуру из Новог Београда у грчко-римски период, све до прве четвртине II века наше ере, или тачније до Хадријана.

¹⁶ *Jahreshefte des OAI in Wien* XI, 1908, 236 и даље. Види су и E. Babelon и J. A. Blanchet у делу *Catalogue des bronzes antiques de la bibliotheque nationale*, Paris 1895, 157, fig. 256, 257 — које највише одговарају нашој статуети из Новог Београда, казали да је то фигура Хермеса-Аполлона. Исти писци се залажу и за александриско порекло овог типа статуета.

¹⁷ K. Schuhmacher, *Beschreibung der Sammlung der antiken Bronzen*, 1890, 178, Nr. 934. Види и Reinach. *op.*, cit. II/I, 154, fig. 8; 162, fig. 9.

¹⁸ *Bonner Jahrbücher* CIII, 6.

¹⁹ Као перо га објашњава и C. A. Nutton у *Annual of the British school at Athens*, III, 149 и даље.

²⁰ Förster је томе питању посветио неколико чланака. У првоме, у *Jahrbuch des DAI*

XIII, 1898, ограничио се на негирање мишљења својих претходника, који су тврдили, да се као украс на глави Хермеса налази перо. Доцније (*Jahrbuch des DAI* XVI, 1901, 39 и даље *Mitteilungen des KDAI*, Röm. Abteilung XXIX, 1914, 168 и даље), он на основу већег броја споменика говори о украсу као листу лотоса, који означава једну важну функцију Хермеса сакофороса, плодност. Истовремено, Förster цитира и старију литературу о томе питању.

²¹ P. Perdrizet *Les terres-cuites d'Egypte de la collection Fouquet*, 1921, 103, и раније наведено дело *Catalogue des bronzes Fouquet*.

²² *La sculpture antique* II, 1926, 292: ... „par sa coiffure-plume d'ibis ou petale de lotus ...”

²³ *Ausführliches Lexicon der gr. und röm. Mythologie*, s. v. Hermes, 2424.

²⁴ *Ibid.*

EINE BRONZESTATUETTE AUS DER UMGEBUNG SEMLINS

A. CERMANOVIĆ

In der Nähe Semlins-Novi Beograd wurde im Jahre 1948 oder 1949 anlässlich der Grabung von Fundamenten, eine Bronze-
statuette gefunden, die sich heute in Belgrad, im Privatbesitz, befindet. Nähere Fundumstände sind unbekannt, man weiss nur, dass auch andere Funde waren, welche verschollen sind.

Die Statuette ist eine sehr gute, sorgfältige Arbeit, und stellt einen jugendlichen Hermes dar, mit kurzen lockigen Haar, einer Haarbinde die auf beide Schultern herunterfällt, und hohen Haarschmuck welcher auf jeder Seite je ein Blatt und einen Flügel aufweist. Die Figur ist leider beschädigt, stand auf dem rechten Standbein, während das linke Spielbein etwas zurückgezogen war. In der linken Hand hielt sie den Kerykeion. Die erhaltene Höhe der Statuette bis zu dem Ende des Kopfschmuckes, ist 11 cm. Besonders gut bearbeitet ist die Rückenpartie. Das Gesicht ist oval, mit edlen Zügen, die eine Mischung Skopas'schen und Praxiteles'schen Elementen zeigen.

Die Figur gehört der verbreiteten Form des Hermes $\sigma\alpha\kappa\omicron\rho\omicron\rho\omicron\varsigma$ oder $\kappa\epsilon\rho\delta\omega\zeta$ besonders beliebt in römischer Zeit, aber schon in hel-

lenistischer Zeit entstanden. Der Typus geht jedoch auf ältere Vorbilder zurück, wahrscheinlich auf ein Original aus der Schule Praxiteles. Auf Alexandrien als den Entstehungsort dieses Typus weist, nebst anderen, auch der Kopfschmuck der Statuette hin.

Der Statuette aus Semlin am nächsten ist eine Bronzestatuette des Hermes aus Athen, welche Schumacher (*Beschreibung der Sammlung antiker Bronzen*, 1890, 178, Nr. 934) beschreibt, die aber viel gröbere und mürrischere Gesichtszüge als unsere Statuette aufweist.

Als die Zeit der Entstehung der Statuette von Semlin, muss man das erste Viertel des II Jahrhunderts unserer Zeitrechnung annehmen.

Abbildungen im Text:

- Abb. 1 — Bronzestatuette eines Hermes aus Novi Beograd, im Privatbesitz von Zora Petrović, Professor
- Abb. 2 — Dieselbe Statuette, Profilansicht
- Abb. 3 — Dieselbe Statuette, Rückenansicht
- Abb. 4 — Statuette eines Hermes in Karlsruhe
- Abb. 5 — Statuette eines Hermes in Louvre